

С Т А Н О В И Щ Е

относно дисертация за присъждане на научна и образователна степен „доктор” на тема „Следстоличният некропол на територията на Големия царски дворец във Велики Преслав” (XI-XIV в.) на Радостина Георгиева Благоева от доц. д-р Стойчо Стоянов Бонев, НАИМ при БАН, филиал Шумен

Произнасянето на становище от моя страна в този конкретен случай не беше лесно. Свидетел съм и в известна степен съучастник в целия процес по написването на дисертацията – от продължителната теренна работа по разкриването на един от най-големите сектори на следстоличния некропол в югозападната част на Големия царски дворец, върху останките на личната резиденция на преславската владетелска династия и формирането на идеята за превръщането му в тема на дисертационен труд до заключителния акорд при написването на едно завършено научно изследване. Ясно е, при това положение, че сега не бих могъл да правя критични бележки, каквито съм имал много и в качеството си на научен консултант съм отправял нееднократно и те вече са взети предвид. Остава ми само да се постарая да бъда безпристрастен и максимално обективен при цялостната оценка на работата.

Най-напред ще обърна внимание на трудностите, спънките и препятствията, с които докторантката се сблъска при събирането на целия наличен материал придобит и натрупан след почти вековните разкопки на Двореца. Близко две години тя не получи достъп до научния архив на НАИМ при БАН където се съхранява документация от тези проучвания. Когато все пак получи разрешения се оказва, че някои от изследователите, предимно от по-старите поколения, въобще не са депозирали там своите резултати, но и не са ги публикували. Някои от тях, очевидно устремени в търсене на столичните паметници, са представили ограничени и крайно оскъдни данни за разкритите гробове и така са пренебрегнали и в същото време са ни лишили от възможността за намирането на точното им място в урбанистичния арганизъм след като Преслав вече не е столица. На свой ред някои от сега работещите колективи, в чийто теренен обхват попадат множество гробове, по неясни причини не позволиха те да бъдат включени в дисертацията и се задоволиха да предоставят на авторката само някакни процентни съотношения.

Тези обстоятелства принудиха дисертантката в изложението си да стъпи на публикуваните сектори от некропола и особено важно, подчертавам, на разкритите, проучени и документирани лично от нея 360 гроба в югозападната част на Двореца. Така тя получи възможност да базира своите наблюдения върху 2/3 от всички разкрити досега гробове, което като цифра прави около 1100 броя. На такава солидна основа изводите, които се правят надвишават 90 % от достоверността. В крайна сметка докторската дисертация получи завършен вид и сега е в ръцете на читателите – специалисти и по-широки кръгове интересувани се от проблематиката.

Самата дисертация ни е представена с класическата структура за този вид съчинения и включва увод, три глави и заключение. Съдържанието и спецификата на изследвания материал изискват задължително каталози, които са представени прецизно

изработени. Единият е на гробовете, другият на погребалния инвентар и дарове. Текстовата част е придружена от приложение, в което са събрани карти, планове, схеми, диаграми, фотоси и графични възстановки на гробни съоръжения и характерни особености на средновековни (предимно дамски) костюми.

В увода е изложена аргументация за актуалността на темата, необходимостта от разработването ѝ, посочват се основните цели и задачи, както и срещнатите трудности при изпълнението им. Обяснени са принципите на работа и приложената конструкция на дисертационния труд, използваните термини и методология. Отделено е място за кратък обзор на библиографията и изследванията по темата.

Глава първа е озаглавена „Топография, стратиграфия и хронология на следстоличния некропол на територията на Големия царски дворец“. Тук следва да направя едно уточнение. При изработката на разширения план – тезис на работата предложих същата архитектура, но с различно съдържание на първа глава, в която да се разгледат некрополите на територията на т. нар. Външен град, т.е. в града Преслав извън стените на Дворцовия център, съсредоточени около многобройните столични църкви, вече разрушени през XI-XIV в. Доводите ми бяха, че така ще се създаде цялостна представа за картината на погребалната практика в града през посочения период. Отначало тази идея беше възприета и щеше да бъде добър фон на акцента в останалите части, но впоследствие се изостави с мотива, че така се надхвърлят рамките на основната тема и изложението ще стане неоправдано тежко и тромаво. Сега съм на мнение, че това е наистина така що се отнася за една докторска дисертация, но все пак държа този материал да намери място между кориците, ако се пристъпи към обнародване и отпечатване на дисертационния труд, каквото намерение авторката има.

Връщайки се към глава първа в сегашния ѝ вид съм твърдо убеден, че тя е основната част на труда, в която се правят много и много верни заключения и изводи. Структурирана е в три раздела (параграфи), отнасящи се до фундаментални въпроси на конкретния проблем и в този смисъл има повече теоретичен характер.

В раздела за топографията на некропола на базата на разкопаните сектори и на наблюдения и проверки във все още непроучени при редовни разкопки участъци се стига до единствено правилния извод, че на територията на стария Царски дворец още от XI в, но особено интензивно през XIII - XIV в, се развива единен гробничен комплекс, който я покрива плътно, за да я превърне в един истински град на мъртвите – безспорно вярна констатация и дисертантката е сред първите достигнали до нея.

Още по-успешен е анализът на стратиграфията на некропола направен в раздел 2. Тук авторката е успяла да се ориентира в сложния многопластов културен хоризонт и е разчела съотношенията на погребванията със столичните сгради и съоръжения и с отделните техни елементи. Така са идентифицирани и различните нива на полагане на гробове, продължило с известни прекъсвания цели три века. По такъв начин некрополът се превръща в първостепенен исторически извор, който освен че е свидетелство за живота в Преслав през късното средновековие с всичките му нюанси и е сигурно доказателство за съдбата на бляскавите столични паметници през същата епоха.

Съвсем естествено след разсъжденията за топографията и стратиграфията на некропола и произтичащите от тях заключения идват и изводите за неговата хронология в параграф 3 на глава първа. Докторантката е направила сполучлив опит да напусне утвърдената схема за неговото датiranje, при която по традиция и понякога съвсем механично гробовете се отнасят в границите на XII-XIV в. В тази дисертация част от регистрираните гробни съоръжения се локализират в края на XI в. и това, доколкото ми е известно, е сред първите достижения за по-прецизното им датiranje. Така хронологическият обхват на преславския некропол се разширява от XI до XIV в., каквато е истината. Разбира се в изложението е отбелязана неговата слаба интензивност през XII в.

Глава първа издава дълбоко познаване спецификата на археологическата обстановка във Велики Преслав и е свидетелство за богата археологическа култура.

От тук нататък е лесно да се пристъпи към разработката на глава втора озаглавена „Следстоличният некропол на територията на Големия царски дворец във Велики Преслав (XI-XIV в.)“. Структурирана отново на раздели и подраздели тя дава пълна картина на всички характерни черти и особености на погребалната практика, естествено на основата на постигнатото в предходната глава. В глава втора се прави подробен преглед на гробните съоръжения от всички разновидности – гробници, гробни камери оградени и покрити с варовикови блокове, сред които множество архитектурни детайли от разрушените столични градежи, с плочести и необработени камъни, неоградени гробни ями. В някои случаи гробовете са вместени в настилките от столичния период, след като част от плочите им са извадени. Най-голям е броят на неоградените гробни ями. Специално внимание е обърнато на положението на скелета в гробовете и на погребалните обреди и ритуали. Акцент в изложението са погребалните дарове и гробния инвентар, като между двете понятия са прави отчетлива разлика. Подробно са разгледани сферичните копчета с различни размери, обиците, иглите за коса и прочелниците, пръстените, гривните. На базата на тези накити се извлича информация за вида и модела на дрехата, с която е бил изпратен покойникът. Интерес представляват и няколкото кръста от стеатит и метал. Единият от тях е със специфична, рядко срещана иконография. Всички раздели в глава втора са придружени от подробна статистика и процентни съотношения, за да се направят изводи за възрастовата и половата характеристика на погребаните индивиди, за традициите в погребалната практика и строго сакралните елементи в нея, за социалния статус на преславското население. Закономерно следва и крайния извод, че преславският некропол от XI-XIV в. е на обикновено градско население, сред което обаче има богата прослойка с по-издигнато положение в обществената йерархия. Все пак той е редови и такива са много други на територията на Второто българско царство.

Самото заглавие на глава трета „Обща характеристика на преславския следстоличен некропол“ издава нейното съдържание и насочва към онова, което трябва да се търси в него. Преди да пристъпи към такава характеристика обаче авторката се спира обстойно на демографския облик на Преслав през целия дълъг период от създаването му през първата четвърт на IX в. до изчезването на живота в него към края на XIV или най-късно в началото на XV в. И това е безусловно необходимо, за да се види как се е променяло населението, какво е било то през XIII –XIV в. и да се

обясни погребалната практика, която тогава се засвидетелства на най-широк периметър. В това отношение докторантката има верни наблюдения, от които естествено произтичат и верни изводи. През XIII и XIV в, след временен стопански подем през XII в, в пределите на бившия Дворец навлиза обикновено население, което деофициализира тази територия, но в същото време пази спамена за нейната сакралност в миналото. Това обяснява стремежа му да полага покойниците си настойчиво и плътно около и в бившите, макар и несъществуващи тогава на терена, светски и църковни сгради и съоръжения. Именно това съзнание води до възникването на единен, без обособени сектори, некропол и превръща Големия царски дворец в Град на мъртвите. Това е първият важен извод направен от Р. Георгиева. Едновременно с това тя характеризира некропола като източноправославен, но примесен, макар и в незначителна степен, с езически преживелици. И в това отношение също той не се различава от всички останали гробищни комплекси в съвременната му българска държава.

Тук е мястото да направя една бележка, която не касае пряко авторката и нейното произведение, а е плод на моя лична констатация. Сто и двадесет години археологически проучвания в Преслав, които неминуемо засягат и некрополите. В резултат няколко хиляди разкрити гроба, по-голямата част на територията на Големия царски дворец. При толкова много погребани възниква въпросът къде е живяло населението, търсило точно това свещено място и полагало ревностно покойниците си там. Жилищни постройки от XIII – XIV в. в рамките на Двореца са изолирано явление и доколкото ги има застъпват гробове от по-ранните пластове на некропола. Въпросът остава открит и на настоящия етап на познанията ни естествено не може да намери място в дисертацията. Към него българската средновековна археология остава в дълг.

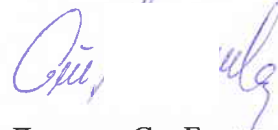
Следва заключението на работата, в което основните характеристики на населението и гробищния комплекс са групирани в седем точки телеграмно и без коментар. Те обаче илюстрират всеобхватността на направените наблюдения и свързаните с тях заключения. Започват с топографията на некропола, преминават през гробните съоръжения и погребалния обряд, положението на скелета, гробния инвентар, за да стигнат до антропологичните данни за погребаните. Съвсем пестеливо и с научна етика се отбелязват приносните моменти на дисертационния труд, който отново подчертавам, е първият обобщаващ опит по тази проблематика в българската медиавистика.

Характерът на включения в дисертацията фактически материал изисква задължително наличието на каталог. В случая каталозите са даже два. Първият включва разкритите и публикувани гробове, както и новопроучени лично от авторката или общо около 1000 единици. Освен, че са старателно събрани, те са описани и систематизирани таблично с всички данни, които предоставят – координати, дълбочина на вкопаване, погребален ритуал или отклонение от него. Във втория каталог са намерили място предметите от гробния инвентар и даровете, групирани според предназначението им. И в двата случая се е получила достоверна статистическа картина, на която други изследователи могат уверено да стъпят.

Текстовата част на дисертацията е придружена от приложение, което включва схеми на обекти с разположения некропол, графични заснемания и фотоси,

стратиграфски и статистически таблици, реконструирани дамски облекла.

В заключение съвсем отговорно заявявам, че предложеният дисертационен труд е сериозно научно изследване, което е важен етап в разработването на съответната проблематика. То е сигурна база за бъдещи разработки, отнасящи се не само до Преслав, но и за некрополите в цяла България. Ето защо си позволявам да препоръчам на уважаемото жури да гласува с положителен вот за защитата на Радостина Георгиева Благоева.

Доц. д-р Ст. Бонев